

4.4

Jadranka Gvozdanović/Katharina Jacob/Vanessa Münch

Jezične ideologije i jezična kritika u europskoj perspektivi

Prijevod teksta: Iva Petrak

Sažetak. Jezično-ideološke rasprave i diskursi su u jezicima obrađenim u ovom priručniku (njemačkom, engleskom, francuskom, talijanskom i hrvatskom) povezani s predodžbama o društveno-kulturnom identitetu. Pritom je za one koji na metakomunikativnoj razini promišljaju o jeziku jezične zajednice i jezične institucije u središtu pozornosti bila i ostala adekvatna reprezentacija tog identiteta putem jezika. U petom izdanju priručnika povezujemo koncepte jezične ideologije i jezične kritike s ciljem obuhvaćanja jezično-kritičkih tj. metajezičnih tekstualnih i govornih praksi te s njima povezanih dimenzija društveno-kulturno oblikovanih govornih i pismenih kolektiva koji se odnose na kognitivne funkcije, mentalitete i stavove. Premisa ovog sveska priručnika je da oblici jezične kritike stoje u neposrednom uzajamnom odnosu s jezičnim ideologijama. U komparativnom članku se bavimo sličnostima i razlikama oslanjajući se pritom na sljedeća područja koja su relevantna za jezične ideologije: proces uspostave narodnih odnosno nacionalnih jezika, koji između ostalog utječe na raznolikost varijeteta i popratna pitanja prestiža, njegu jezika, jezični purizam, jezične mislioe, učene krugove, jezične akademije i druge autoritete (rječnike, gramatike) kao i oblike društvene kritike.

Ključne riječi

jezične ideologije, ideologija, znanje o jeziku, jezična svijest, promišljanje o jeziku, jezična kritika, praksa evaluativnog jezičnog promišljanja, narodni jezik, nacionalni jezik, jezična njega, jezični purizam, jezični mislioci, učeni krugovi, jezične akademije, društvena kritika

Napomena o literaturi:

Članak objedinjuje i uspoređuje središnje točke članaka o pojedinim jezicima. Za dublje razumijevanje, preporučujemo čitanje pojedinačnih članaka, u kojima je navedena daljnja literatura. Također preporučujemo i osnovni članak budući da on definira pojam ideologije koji se nalazi u središtu ovog priručnika te daje pregled različitih filoloških istraživačkih tradicija.

Pri odabiru jezika pokušali smo s jedne strane uzeti u obzir one jezične kulture koje dopuštaju značajne mogućnosti usporedbe ili su na prvi pogled međusobno suprotstavljene, dok smo s druge strane nastojali

obuhvatiti sve tri velike europske jezične porodice, koje uključuju germanske jezike (njemački, engleski), romanske jezike (francuski, talijanski) i jedan slavenski jezik (hrvatski). Engleski i francuski su predstavnici dvaju velikih kulturnih i svjetskih jezika. Njemački i talijanski predstavljaju dva velika nacionalna jezika koja su uglavnom ograničena na područje Europe. Od slavenskih jezika je hrvatski jedini jezik čiju su jezičnu povijest obilježili značajni njemački utjecaji (već više od tisuću godina), talijanski utjecaji (od kasnog srednjeg vijeka) te francuski utjecaji (u 19. i u 20. stoljeću), što otvara dodatnu perspektivu u europskom kontekstu.¹

Uvod i jezično-ideološki relevantna područja na tri razine

Jezično-ideološke rasprave i diskursi neposredno su povezani s predodžbama o društveno-kulturnom identitetu te s pitanjima kako ovaj identitet dolazi do izražaja u jeziku i kroz jezik. Na taj način se odnos prema jezičnim varijetetima i rasprave o jezičnoj čistoći mogu izvesti iz pitanja koji jezik i koji oblik jezika najbolje predstavlja društveno-kulturni identitet stanovništva nekog područja. Ovo je pitanje koje je oduvijek bilo i još uvijek jest u središtu pozornosti za govornike, jezične zajednice ili jezične institucije koje promišljaju o jeziku na metakomunikativnoj razini.

S pojavom političkih jedinica, implicitne norme zadobivaju eksplicitne oblike propisa koji se očitavaju u kodificiranim gramatikama i rječnicima. Jezične ideologije tako nadilaze čisto znanje o jeziku; one oblikuju ideje koje vode djelovanje. U tom smislu, jezične ideologije odražavaju društvenu indeksikalnost (u smislu u kojem je definira Silverstein 1979) na dvije razine – na izravnoj reprezentativnoj razini (primjerice regionalna fonetika) i iz toga izvedenoj evaluativnoj razini (kao što je još Dante kritički pisao o talijanskim dijalektima 14. stoljeća, usp. članak o talijanskom jeziku iz ovog sveska).

Jezične ideologije javljaju se na makro, mezo i mikrorazini društvene zajednice. Makrorazina se odnosi na (najčešće implicitno ili eksplicitno normirani) jezik neke društveno-političke ili kulturne regije, odnosno, u suvremenom kontekstu, države. Mezorazina se odnosi na jezik/jezični uzus neke društveno-kulturne grupe, regionalno (primjerice na području jednog grada) ili društveno-ideološki (primjerice ljevice). Mikrorazina se

1 Odabir pet jezika objašnjava se i u napomeni o literaturi ovog sveska.

odnosi na pojedinačne govornike s njihovim jezičnim obilježjima identiteta te regionalnom i stilističkom deiksom prvog reda, kao i njihovim mogućnostima jezičnog izbora.

Na makrorazini, predodžbe govornika o vlastitoj etnogenezi (ideje koje mogu biti djelomično oblikovane), zajedno s društveno-kulturnim, političkim i (osobito u prošlosti) religijskim ideologijama, imaju velik utjecaj na jezične ideologije. Ove predodžbe i ideologije nalazimo u diskursima o standardizaciji i nacionalnom jeziku, koji su eksplicitno ili implicitno prisutni u kodifikacijskim djelima te su od izravnog značaja u područjima obrazovanja i administracije. Ovi se diskursi vode i moderiraju od strane autoriteta (primjerice znanstvenih akademija, najočitije od *Académie française*, usp. članak o francuskom jeziku iz ovoga sveska). Ti i drugi akteri na makrorazini određuju procese kodifikacije i njihovu provedbu u javnosti te obrazovnim i administrativnim oblastima. Osim toga, izrada kodifikacijskih djela uvijek se suočava s pitanjima raznovrsnosti varijeteta i odabira norme. Oba aspekta dolaze do izražaja kako u rječnicima tako i u gramatikama.

Na srednjoj, takozvanoj mezorazini, odvijaju se prakse pripisivanja i procesi pregovaranja, koji su djelomično (jezično-)ideološki uvjetovani, primjerice, kada službena jezična norma odstupa od nekog sociolekta ili regionalnog dijalekta ili kada norma ili njezini dijelovi dobiju novu ideološku vrijednost. Odnos između govornog i pisanog jezika često igra središnju ulogu u ovim raspravama. Najistaknutiji akteri na mezorazini oduvijek su bila i ostala jezična društva i učeni krugovi, koji su nastali s ciljem očuvanja i promicanja jezika. U današnje vrijeme i mediji imaju ključan utjecaj na jezičnu upotrebu: na taj način društvene i ideološke skupine mogu u javnom prostoru promicati svoje oblike jezične upotrebe.

Na mikrorazini do izražaja dolaze pojedinačni akteri, primjerice u blogovima jezičnih korisnika (često čak i anonimno), u jezičnim rubrikama ili metajezičnim opaskama u književnim djelima. I ovdje, izbor i promjena jezika u razgovorima mogu biti uvjetovani jezično-ideološkim čimbenicima. Važno je napomenuti da jezične odluke na mikrorazini uzimaju u obzir referentni okvir (pri čemu je i odbijanje vrsta odluke unutar referentnog okvira) koji se određuje/propisuje na makro i mezorazini.

Politički prevrati na makrorazini mogu imati izravan utjecaj na prevladavajuću jezičnu ideologiju. Uzimajući u obzir povijest jezika kojima se ovdje bavimo, to se možda najjasnije očituje u političkim prevratima za vrijeme nacionalsocijalizma u Drugom svjetskom ratu. Već i različiti

nazivi kao što su *jezik nacionalsocijalizma* (*Sprache des Nationalsozialismus*) i *jezik u nacionalsocijalizmu* (*Sprache im Nationalsozialismus*) ukazuju na to da su i (znanstvene) rasprave na temu jezika i jezičnih ideologija same po sebi ideološke. Prvi se naziv prije svega usredotočuje na jezik nacističkog aparata, dok drugi nastoji obuhvatiti sve aktere značajne za razdoblje od 1933. do 1945. godine. Ako obratimo pozornost na jezičnu upotrebu nacističkog aparata za vrijeme nacionalsocijalizma (odnosno osobe koje su "izrađivale političke smjernice i određivale diskurse" (Dang-Anh/Meer/Wyss 2022: 10; prijevod I.P.)²), vidjet ćemo da je jedan od središnjih aspekata prevladavajuće jezične ideologije bilo isključivanje, i to rasistički motivirano. U ovom kontekstu možemo promatrati i preobrazovanje nakon razdoblja nacionalsocijalizma. Saveznici u zapadnim okupacijskim zonama nastojali su stanovnike Njemačke i Austrije podvrgnuti ne samo ideološkom, već i jezičnom preobrazovanju. Za vrijeme 'podijeljene Njemačke' također postoji jezično-ideološki jaz između službenih jezičnih propisa i neslužbene jezične upotrebe.

Za vrijeme njemačkog nacionalsocijalizma, u tadašnjoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (marionetskoj državi Njemačke) dolazi do politički motiviranog redefiniranja jezika s jezičnim korekcijama. Ovo redefiniranje uključuje povratak starijoj verziji hrvatskog jezika prije razdoblja zajedničke države Srba, Hrvata i Slovenaca s početka 20. stoljeća. Hrvati su u zajedničkoj državi bili nejednako tretirani, a njihov jezik bio je podređen srpskom. Jezična pravila koja su uvedena u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj temeljila su se na jeziku kasnog 19. stoljeća te su za cilj imala ideološko učvršćivanje neovisnog hrvatskog identiteta. Nakon razdoblja nacionalsocijalizma, hrvatski je u komunističkoj Jugoslaviji ponovno normiran te iznova (politički i jezično) podređen srpskom jeziku. Uslijed toga dolazi do otpora na mezorazini, što pokreće procese kodifikacije koji podupiru ideju samostalnog hrvatskog jezika. Kada ti procesi dostižu makrorazinu, dolazi do raspada Jugoslavije (usp. članak o hrvatskom jeziku u ovom svesku).

2 Dang-Anh/Meer/Wyss (2022: 10): "die politischen Leitlinien gezogen und die Diskurse bestimmt haben".

Jezične ideologije i jezična kritika

Kao što je prikazano u osnovnom članku, koncept jezičnih ideologija prikladan je za povezivanje jezičnih znanja s konkretnim akterima i društveno-kulturnim strukturama. Osobito je pogodan za povezivanje društveno-povijesnih uvjeta s diskursima o jeziku te za istraživanje raznolikosti jezičnih ideologija u prostoru i vremenu kroz dimenziju oblikovanja identiteta, prije svega u europskom komparativnom kontekstu. U ovom priručniku povezujemo koncept jezičnih ideologija s jezičnom kritikom kako bismo istražili međudnos jezično-kritičkih odnosno metajezičnih tekstualnih i govornih praksi s jedne strane i kognitivnih, mentalnih i stavovnih dimenzija društveno-kulturno oblikovanih govornih i pismenih kolektiva s druge strane. U svrhu europske komparativne perspektive jezičnu kritiku shvaćamo kao praksu evaluativnog promišljanja o jeziku. Oblici jezične kritike otvaraju mjesto jezičnim ideologijama, dok istovremeno jezične ideologije djeluju kao temelj za oblikovanje jezične kritike (usp. osnovni članak ovog sveska). Na temelju članaka o pojedinačnim jezicima, ovdje analiziramo sličnosti i razlike polazeći od gore navedenih relevantnih područja prema kojima je članak strukturiran u nastavku. Struktura članka, prema tome, nije kronološka, već tematska. Osim toga, navodimo i određene ključne točke koje služe za usporedbu. Ovaj članak ne navodi sve aspekte obrađene u pojedinačnim člancima te u kontrastivne svrhe na nekim mjestima nadilazi njihov sadržaj.

Formiranje narodnih jezika

Jezično-politički naponi koji prate uspostavu vlastitog, nadregionalnog narodnog jezika u svim su ovdje spomenutim jezicima indeksikalno povezani s definiranim društveno-političkim okolnostima. U opisanim jezicima, diferencijacija prestižnih varijeteta na unutarjezičnom prostoru uvijek je izravno popraćena jezično-ideološkim naporima razgraničavanja od drugih dominantnih kulturnih jezika. U Njemačkoj su ova nastojanja prisutna od srednjeg vijeka do 19. stoljeća; jezik obrazovanja i uprave, koji se sve više udaljava od ranijih latinskih i francuskih utjecaja, nameće se ovdje kao prestižni varijetet (usp. članak o njemačkom jeziku u ovom svesku).

Engleski jezik, s druge strane, ima dužu tradiciju. Jezik Chaucera s kraja 14. stoljeća postavlja temelj za daljnji razvoj pisanog jezika; od 1611. godine ovu ulogu ima Biblija kralja Jamesa (*King James Bible*). 16. stoljeće označava početak pisanja gramatike engleskog jezika s ciljem uspostavljanja pravila za upotrebu engleskog kao narodnog jezika prema latinskom uzoru, ali s naglaskom na englesku jezičnu upotrebu. To označava početak takozvane standardizacije engleskog jezika, koja se nastavlja u 17. i 18. stoljeću te se, primjerice, očituje u rječniku *A Dictionary of the English Language* Samuela Johnsona. S usponom građanstva u 17. i 18. stoljeću u engleskom se oblikuje i prestižni varijetet koji predstavlja obrazovani sloj te se indeksikalno povezuje s višom srednjom klasom (i višim staležima) u engleskom društvu. *Received Pronunciation* je oblikovan prema izgovoru i jezičnoj upotrebi na engleskom dvoru (usp. članak o engleskom jeziku u ovom svesku), slično kao i francuska norma iz istog razdoblja.

Koncept *bon usage* u francuskom jeziku također je povezan s jezično-ideološkim ambicijama budući da jasno prenosi ideju o postojanju 'dobre jezične upotrebe' (*bon usage*) i 'loše jezične upotrebe' (*mauvais usage*). Prema Vaugelasu (1647; usp. Ayres-Bennett 1987), pariški dvor je određivao norme jezične upotrebe koje su autori trebali pratiti, a u slučajevima nedoumice konzultirali su se gramatičari. Pritisak ideje *bon usage* ostao je prisutan i u daljnjim razvojnim fazama, a u današnje vrijeme se promiče od strane *Académie française* (usp. članak o francuskom jeziku u ovom svesku).

Za talijansku jezičnu povijest značajna su Danteova jezična promišljanja iz 14. stoljeća o prikladnosti i vrijednosti dijalekata kao i kasnije *questione della lingua*, koje postaje gorućim pitanjem u prvoj polovici 16. stoljeća. U ovoj jezičnoj raspravi koja svoje rješenje nalazi tek u 19. stoljeću uspostavom jezičnog modela Alessandra Manzoni, za mjesto jedinstvenog talijanskog jezika natječu se tri modela (*fiorentino arcaizzante*, *fiorentino contemporaneo* i dvorski *lingua cortigiana*). U ovoj fazi nastoji se nametnuti retrospektivni normativni koncept koji se temelji na pisanom jeziku 'tri krune' (*Tre Corone*) – Dantea, Petrarce i Boccaccia (usp. članak o talijanskom jeziku u ovom svesku).

Na dalmatinskoj obali u Hrvatskoj pod talijanskim se utjecajem u 16. stoljeću razvijaju djelomično usporedivi diskursi. Ranu razvojnu fazu hrvatskog jezika znatno su obilježili pisci renesanse i kasnijeg baroka, koji su najčešće bili iz plemićkih ili religioznih krugova, ali su se iz jezično-ideoloških razloga služili jezikom naroda. U tom smislu, razvoj jezika je bio

drugačiji nego u engleskom, francuskom, a djelomično i u talijanskom. Od katoličke protureformacije za vjerske i humanističko-književne djelatnosti se pod utjecajem Rima sve češće odabire najrašireniji novoštokavski dijalekt. Ovaj oblik jezika koristi se u Dubrovniku, koji je bio vodeći kulturni centar u 17. i 18. stoljeću pa zbog svog kulturnog značaja utječe na odabir ove varijante za kodifikaciju standardnog jezika u 19. stoljeću (usp. članak o hrvatskom jeziku u ovom svesku).

Ono što je zajedničko razvoju svih spomenutih jezika su modeli i/ili autoriteti na makrorazini koji određuju smjer razvoja. Ideja jedne jezične norme, koja se potom standardizira, podrazumijeva vanjsko razgraničenje, koje se u spomenutim jezicima prije svega odvija prema latinskom jeziku, u njemačkom i engleskom prema francuskom, te unutarne razgraničenje prema dijalektima odnosno dijatopskim varijetetima. Talijanski jezik se kroz svoju povijest uvijek jasno obračunavao s dijalektima. Međutim, istodobno je današnji standardni jezik proizašao iz toskanskog dijalekta 13. i 14. stoljeća. U hrvatskom se može razlikovati faza uspostave narodnog jezika od kasnije faze standardizacije. U prvoj fazi se na dijalekte gleda kao na važan temelj narodnog jezika, dok faza standardizacije polazi od kulturno najznačajnijeg (i najraširenijeg) varijeteta te isključuje ostale varijetete. Slične razlike u razvojnim fazama očituju se i u drugim opisanim jezicima.

Jezična njega i jezični purizam kod jezičnih mislilaca, u učenim krugovima i jezičnim institucijama

Znanje o jeziku se od ranog novog vijeka u pravilu oblikuje i etablira u učenim krugovima. Kao što smo pokazali u četvrtom svesku priručnika (usp. HESO 4/2019), jezici se razlikuju u načinu oblikovanja kolektiva: u francuskom, talijanskom i hrvatskom osnivaju se akademije koje su u početku krugovi učenjaka i pisaca, a kasnije uglavnom od države prepoznate službene institucije koje djeluju kao vodeće jezično-ideološke institucije za nacionalne odnosno standardne jezike. U engleskom jeziku, osobito u 17. i 18. stoljeću, postoje težnje za osnivanjem engleske jezične akademije, no to ne dovodi do osnivanja institucije kao što je talijanska *Accademia della Crusca* ili francuska *Académie française*. U njemačkom se mogu prepoznati pojedini učenjaci i jezični mislioci koji se u svojim djelima (između

ostalog gramatikama i rječnicima) pozivaju jedni na druge. U Italiji, Paolo Beni već u godini prvog izdanja rječnika *Vocabolario degli Accademici della Crusca* (1612) objavljuje svoj dijalog *L'Anticrusca [...]* u kojem kritizira odabir staroflorentinskog modela te isključivanje nekih autora iz rječnika. Tek u 17. i 18. stoljeću razvijaju se jezična društva koja promiču jezično-ideološko znanje. U Hrvatskoj se krajem 16. stoljeća također oblikuje tradicija pisanja leksikona koji se svi direktno ili indirektno pozivaju na rječnik *Dictionarium quinquae nobilissimarum Europae linguarum Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmatiae et Ungaricae* Fausta Vrančića (Fausto Veranzio) (Venecija 1595). Jezične akademije koje se pojavljuju u dalmatinskim centrima u 16. stoljeću i šire u 17. i 18. stoljeću organizacijski slijede talijanski model, dok su sadržajno usko povezane sa srednjoeuropskim tendencijama jezičnog razvoja (usp. članak o hrvatskom jeziku u ovom svesku).

Uz razvoj jezične norme valja spomenuti i preskriptivizam u obliku jezičnog purizma (usp. Beal/Lukač/Straaijer 2023) koji se može pronaći u svim opisanim jezicima. Već u renesansi, u kojoj je naglasak bio na narodnim jezicima (koji su se često nazivali *materinski jezici*), pojavljuju se jezično-purističke ideje koje nastoje ograničiti latinske, dijalektalne, regionalne i/ili manjinske jezične utjecaje. Pritom se oblici jezičnog purizma usmjeravaju osobito protiv leksičkih posuđenica, elemenata iz nižih registara i dijalektalnog jezičnog materijala.

U njemačkom je jezični purizam središnji jezično-ideološki koncept. Pritom je purizam, koji je do 16. stoljeća usmjeren protiv latinskog, od 17. stoljeća protiv francuskog, a nakon Drugog svjetskog rata protiv anglicizama, formativan za njemački jezik. Dijalekti njemačkog se u pravilu podcjenjuju, iako se u južnonjemačkim krajevima javljaju i jezikoslovni stavovi koji zagovaraju očuvanje dijalekata, i to prije svega zbog njihove indeksikalne funkcije koja upućuje na izvornost (usp. članak o njemačkom jeziku u ovom svesku). U engleskom jeziku razvija se jezični purizam usmjeren protiv romanskih leksičkih elemenata, osobito u 16. stoljeću (usp. Busse/Möhlig-Falke/Vit 2018). U kasnijim razvojnim fazama, strani, dijalektalni i klasni elementi u vokabularu te fonološkim i gramatičkim strukturama velikim se dijelom uklanjaju. Za francuski jezik karakterističan je osobito dalekosežan jezični purizam koji ne dopušta registre koji se razlikuju od pariške (društveno prestižne) norme te dijalektalne i strane elemente nastoji prilagoditi važećoj normi (usp. članak o francuskom u ovom svesku). Talijanski purizam usmjerava se prije svega na leksičke elemente (usp.

članak o talijanskom jeziku u ovom svesku). U hrvatskom jeziku, puristička nastojanja mogu se pronaći već u prvim književnim tekstovima (usp. članak o hrvatskom jeziku u ovom svesku), a od razdoblja standardizacije karakteristična su za sve razine jezika.

Purističko pozicioniranje može se, između ostalog, prikazati i jezičnim slikama. Ovdje se osobito mogu istaknuti jezične slike za purističko pozicioniranje u njemačkom jeziku. U rječnicima od 16. do 19. stoljeća koriste se, primjerice, jezične slike biljke kako bi se izrazila puristička stajališta (usp. članak o njemačkom jeziku u ovom svesku). U predgovorima pojedinih gramatika francuskog jezika, kao što je primjerice anonimna gramatika *Grammaire française*, također se mogu pronaći primjeri ovakvih jezičnih slika. *Avec quelques remarques sur cette langue, selon l'usage de ce temps* (Anonymus 1657): "Nous pouuons flatter nostre esperance d'opinion qu'elle [nostre langue] ne descendra point de ce florissant estat". Osim toga, jezično-ideološki etabrirana referentna djela oduvijek su bila i ostala nosioci jezično-purističkih tendencija (usp. članak o francuskom jeziku u ovom svesku). Tako je, primjerice, u talijanskom jeziku *Vocabolario degli Accademici della Crusca* oduvijek bilo djelo u službi književnog purizma.

Društveno-kritički usmjerene jezične ideologije od 20. stoljeća

U talijanskom jeziku se u okviru romanističkog znanstvenog diskursa mogu istaknuti dva komplementarna pravca jezične procjene (usp. Krefeld 1988, također članak o talijanskom jeziku u ovom svesku). Dok jedna strana zagovara jednojezičnost, koja se u ranijim fazama temelji na književnoestetskoj, a kasnije na političko-ideološkoj argumentaciji, osobito virulentnoj u vrijeme fašizma, druga je strana pluralistički orijentirana. Ova znanstvena podjela jezično-ideoloških diskursa može se na temelju već opisanih jezično-ideoloških rasprava primijeniti i na druge jezike. Unutarnja (dijalektalno obilježena) pluricentričnost unutar zemlje i pluricentričnost u varijetetima izvan nacionalnih granica nije karakteristična samo za talijanski jezik, već za sve navedene jezike. Osim toga, posljednjih desetljeća javlja se i društveno uvjetovani pluralizam. U njemačkom, jezično-ideološki diskurs varira između jednojezičnih i pluricentričnih stavova koji prate pluralističku jezičnu ideologiju. Pritom su, kao što je već spomenuto, pluralističke tendencije gotovo nepostojeće u diskursu prije 20. stoljeća. Tek od 90-ih

godina prošlog stoljeća počinje se raspravljati o pluricentričnosti njemačkog standardnog jezika, osobito u kontekstu njegove diverzifikacije na različite standardne varijetete (primjerice, u Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj). Rasprave o pidžinizaciji, ksenolektu ili govornim stilovima s migrant-skom pozadinom ukazuju na pluralistički obojenu jezičnu ideologiju, koja se pojavljuje u raspravama tek od kraja 20. stoljeća, i to prvenstveno u znanstvenim krugovima (usp. članak o njemačkom jeziku u ovom svesku). Jednojezičnost se javlja kao jezični ideal sve do 19. stoljeća u svim spomenutim jezicima, osim u hrvatskom za kojeg je karakteristična dvojezičnost s varijetetima talijanskog i njemačkog, no i težnje za jasnim razgraničenjem prema tim varijetetima. U svih pet jezika postoji tendencija koja se kreće od književnoestetske do ideološko-političke argumentacije, iako je u hrvatskom ideološko-politička argumentacija prisutna već od samih početaka (usp. članak o hrvatskom u ovom svesku). Jačanjem pluralističkog pristupa, osobito od 70-ih godina 20. stoljeća, jezična ideologija inkluzivnog govora postaje dio jezično-kritičkog programa u svim ovdje opisanim jezicima. U javnom diskursu se od tada primjećuje određena jezična osjetljivost koju kritičari obično opisuju pojmom *political correctness*.³ U njemačkom, ali i u drugim jezicima, to je povezano s raspravama o rodno osjetljivom jeziku te diskriminacijskim diskursima. Pritom se pojam *wokeness* javlja kao središnji koncept. Svi oblici diskriminacije diskurzivno se razrađuju. U Francuskoj se jezično-ideološke debate o feminizaciji jezika i inkluzivnom jeziku (*écriture inclusive*) provode čak uz potporu *Académie française* (koja ovu raspravu kritički prati) i rječnika (primjerice, rječnik *Le Petit Robert* nedavno je uvrstio rodno neutralnu zamjenicu *iel*) (usp. članak o francuskom jeziku u ovom svesku). U talijanskom jeziku, slična debata počinje raspravama na temu rodno osjetljivog pisanja, no u međuvremenu se proširuje i na druga područja jednakosti (usp. članak o talijanskom jeziku u ovom svesku). U hrvatskom, francuskom i talijanskom rod se morfološki označava i razlikuje, što ne olakšava rasprave o rodnoj ravnopravnosti budući da ove debate u osnovi nisu jezično, već društveno-politički uvjetovane. U cjelini se može zaključiti da u ovakvim debatama jezik djeluje kao predstavnik društveno-političkih rasprava.

3 Za pojam političke korektnosti (*political correctness*), usp. članak o njemačkom jeziku u ovom svesku priručnika.

Bibliografija

- Anonymus (1657): *Grammaire françoise. Avec quelques remarques sur cette langue, selon l'usage de ce temps.* Lyon: M. Duhan.
- Ayres-Bennett, Wendy (1987): *Vaugelas and the Development of the French Language.* London: MHRA.
- Beal, Joan C./Lukač, Morana/Straaijer, Robin (ur.) (2023): *The Routledge Handbook of Linguistic Prescriptivism.* London: Routledge.
- Busse, Beatrix/Möhlig-Falke, Ruth/Vit, Bryan (2018): Sprachpurismus und Sprachkritik im Englischen. U: HESO 3/2018, s. 87–94. <https://dx.doi.org/10.17885/heiup.heso.2018.0.23889>.
- Dang-Anh, Mark/Meer, Dorothee/Wyss, Eva Lia (ur.) (2022): *Protest, Protestieren, Protestkommunikation.* Berlin/Boston: de Gruyter.
- HESO 4/2019. <https://doi.org/10.17885/heiup.heso.2019.4>.
- Krefeld, Thomas (1988): Italienisch: Sprachbewertung. U: Holtus, Günter/Metzeltin, Michael/Schmitt, Christian (ur.): *Lexikon der Romanistischen Linguistik.* sv. 4. Tübingen: Niemeyer, s. 312–326.
- Silverstein, Michael (1979): *Language Structure and Linguistic Ideology.* U: Cline, Paul R./Hanks, William/Hofbauer, Carol (ur.): *The Elements.* Chicago: Chicago Linguistic Society, s. 193–247.

